

1) неперервна освіта не тільки узагальнює освітні ідеї минулого, а й відповідає поглядам великих діячів освіти та виховання всіх народів;

2) це ключ до ефективної й успішної відповіді на приголомшливі соціальні зміни;

3) може активно сприяти зростанню суспільного впливу (влади) освіти;

4) може змінити деякі соціальні сторони способу життя людей, виправити деяку непослідовність сучасного життя;

5) буде сприяти взаєморозумінню всіх членів освітнього співтовариства;

6) може привести до того, що професія викладача стане найбільш значущою, тому що неперервна освіта дає ключ до економічного й соціального успіху;

7) це невід'ємна частина планування освіти тощо.

Висновки. Як бачимо, поняття “неперервна освіта” повинно підкреслювати постійне, цілеспрямоване, творче відновлення й розвиток людини в “цілісній педагогічній системі”, що створює умови для поліпшення діяльності людини й особистісного вдосконалення через оволодіння новітніми досягненнями науки та власної пошукової активності. Спираючись на психолого-педагогічні джерела, можна констатувати, що неперервна освіта характеризується як процес формування й розвитку усвідомленої потреби людини в професійній діяльності. Усі ці позиції мають бути враховані при розробці теоретичних засад системи неперервної інженерно-педагогічної освіти викладачів технічних дисциплін.

Література

1. Жуков В.И. Российское образование: проблемы и перспективы развития / В.И. Жуков. – М., 1998.

2. Жураковский В. Высшая школа на рубеже веков / В. Жураковский, В. Приходько, И. Федоров // Высшее образование в России. – 1999. – № 2.

3. Слостенин В.А. Антропологический принцип педагогического образования / В.А. Слостенин // Индивидуальность в современном мире. – Смоленск, 1995.

4. Ильин Г.Л. Теоретические основы проектирования образования : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук / Г.Л. Ильин. – Казань, 1995.

5. Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики. Опыт разработки теории инновационных процессов в образовании / Н.Р. Юсуфбекова. – М. : НИИ теории и истории педагогики, 1991.

6. Griffin M.P. The teacher – artist / M.P. Griffin // The education digest. – 1989. – Vol. 54. – № 8.

ЛЕВЧЕНКО Я.Е.

АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проблема спрямованості особистості у психолого-педагогічній науці є нагальною, актуальною і водночас досить суперечливою, неоднозначною. У психолого-педагогічних працях відсутня єдина визначеність щодо розуміння суті, змісту, форм виявлення, функцій, властивостей спрямованості особистості, а також питань її класифікації й типологізації, що зумовило неоднакове розуміння взаємозв'язку і співвідношення загальної й

професійної спрямованості особистості. Невизначеність у розумінні суті спрямованості особистості відповідно спричинила появу різних наукових поглядів на її зміст і структуру.

Проблемою дослідження структури спрямованості особистості займалися М. Буланова-Топоркова, С. Гончаренко, К. Дрозденко, Ю. Забродін, Е. Зеєр, І. Ісаєв, О. Ковальов, І. Кузьменко, М. Левітов, Г. Луков, А. Маркова, В. Мерлін, О. Міщенко, Е. Моносзон, К. Платонов, А. Петровський, С. Рубінштейн, П. Рудик, А. Сейтешев, В. Семиченко, В. Сластьонін, Б. Сосновський, Є. Шиянов та інші відомі психологи й педагоги.

Одні науковці до спрямованості зараховують потреби, інтереси й ідеали, а також настанови і тенденції (С. Рубінштейн). Інші – компонентами спрямованості вважають ідеали, потреби й інтереси, світогляд, переконання (М. Левітов, В. Мерлін, П. Рудик). Своя точка зору в дослідників, які до структури спрямованості особистості відносять потяги, бажання, інтереси і нахили (Г. Луков, К. Платонов).

Цікавим є підхід до визначення структурних компонентів спрямованості особистості, запропонований Ю. Забродіним і Б. Сосновським [2]. Науковці розрізняють поняття “спрямованість особистості” і “спрямованість діяльності”, а тому в структурі спрямованості виокремлюють такі рівні:

- ієрархізована і динамічна система потреб, мотивів, зв'язків між ними, що не лінійна, є індивідуально-психологічною особливістю людини (це не окремі мотиви, потреби, а їхні цілісні структури);
- множинно підпорядковані системи цілей і завдань суб'єкта;
- відповідна двом попереднім ієрархія діяльності суб'єкта (вибір, реалізація і розвиток як оформлюють систему вчинків, стиль поведінки, етапи життя);
- широка система об'єктивних і суб'єктивних проявів психіки, до складу якої входить психологічна структура діяльності, поведінки, свідомості, переживань, самосвідомості, характеру, сенсу.

Зміст спрямованості особистості, на думку вчених, можна розглядати через тріаду “мотив – сенс – цінність”. При цьому змістовна суть спрямованості являє собою різноманітні психологічні категорії і розглядається або як умовна вертикаль “потреба – мотив – цінність – ідеал”, яка визначає зміст спрямованості особистості, або як вектор “мотив – мета”, у якому виявляється спрямованість особистості (Б. Ломов, А. Петровський).

Психолого-педагогічній науці відомі підходи, згідно з якими структурні компоненти спрямованості особистості класифікують певним чином (О. Новиков, К. Платонов). Так, наприклад, їх можна розподілити на дві групи, пов'язані з:

- 1) поглядами, підґрунтям яких є свідомість: світогляд та його компоненти (цінності, ідеали, життєві принципи, ціннісні орієнтації);
- 2) спонуканнями, в основу яких покладено активність: потяги, бажання, інтереси, схильності, пориви, прагнення.

Існують наукові підходи, відповідно до яких зі структури спрямованості особистості вилучається світогляд, або зазначається, що “світогляд особистості являє собою ядро її спрямованості” (М. Левітов, Н. Менчинська, А. Сейтешев).

У структурі спрямованості особистості відокремлюється змістовний (пізнавальна, моральна, професійна, естетична, політична, ідеологічна спрямованість), мотиваційно-елементний (принципи, погляди, переконання, ідеали, настанови, потреби, мотиви, інтереси, бажання) та функціонально-діяльнісний (гностична, організаційна, комунікативна, стимулювально-регуляційна, контрольно-оцінювальна) компоненти (С. Коптякова).

Науковець В. Семиченко в підході до розуміння структури спрямованості особистості розглядає особистісний та процесуальний компоненти [4]. До особистісного належать потреби, бажання, інтереси, ідеали, переконання, світогляд, самооцінка, ціннісні орієнтації людини тощо. Чинниками процесуального компонента виступають: когнітивний компонент (наявність знань у певній сфері, прагнення їх поповнити, потреба в самопізнанні і саморозвитку відповідно до вимог цієї сфери діяльності), емоційно-оцінний (позитивне ставлення до певного виду діяльності), поведінковий (активність в оволодінні відповідним видом діяльності). Саме цей підхід було взято за основу при визначенні структурних компонентів професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя.

Мета статті – дослідити структурні компоненти, форми виявлення і функції загальної спрямованості особистості.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми структури і змісту спрямованості особистості ми дійшли таких висновків:

– у науковій літературі ще не склався єдиний підхід, який би дав змогу однозначно визначити компоненти спрямованості особистості. Вчені часто ототожнюють поняття “структурні компоненти”, “форми виявлення” та “показники” спрямованості особистості;

– чинниками спрямованості є все те, що спроможне привернути увагу людини, спонукати до дії, переживати за її якісні та кількісні характеристики, ґрунтовно підходити до справи та визначати перспективи її розвитку (переконання, світогляд, прагнення, мотиви, інтереси, ідеали, наміри, схильності, потреби, ціннісні орієнтації, бажання, покликання тощо);

– усі структурні компоненти логічно тісно пов’язані між собою, проте в науковій літературі немає визначеності щодо їхнього взаємозв’язку; у працях вчених структура спрямованості особистості розкривається, як правило, через перерахування її компонентів, без встановлення їхньої єдності, взаємовпливу та динамічного взаємозв’язку;

– учені часто ототожнюють поняття “потреба”, “мотив”, “інтерес” тощо; нечіткість уявлень про ці дефініції в науковій літературі зумовлює появу суперечностей і суперечливих поглядів.

Водночас узагальнюючий аналіз наукової психолого-педагогічної літератури дав можливість у ієрархічній послідовності виявити й охарактеризувати ті *структурні компоненти спрямованості особистості*, які ще

називають її формами і визнаються більшістю дослідників (О. Новиков, К. Платонов, А. Сейтешев):

- *потреби* – найпримітивніша форма, що виявляється через переживання невизначеної, недиференційованої, слабо усвідомленої потреби (найчастіше – біологічної); за якісною характеристикою – невизначені;

- *потреби* – стан потреб організму, індивіда, особистості в будь-чому, необхідному для їхнього нормального існування; за якісною характеристикою – життєві, ціннісні, постійні;

- *мотиви* – внутрішня стійка психологічна причина поведінки та дій людини;

- *бажання* – вища форма детермінації, коли бажане вже усвідомлюється людиною як те, до чого вона прагне, як об'єкт бажання; це усвідомлена спонука (мотив) і задоволення конкретної потреби свідомими діями, діяльністю; за якісною характеристикою – непостійні, інтуїтивні;

- *наміри* – результат чіткого усвідомлення потреби, умов, необхідних для її здійснення, засобів, котрі необхідно застосувати; свідоме бажання, готовність що-небудь зробити;

- *інтереси* – емоційно підкріплена увага або спрямованість на предмет, явище, що має в основному пізнавальний характер, емоційно забарвлений прояв пізнавальної потреби; форма спонуки (мотиву) до мотивованої діяльності, що відрізняється проявом пізнавальних потреб і зосередженням уваги на певному предметі, явищі; за якісною характеристикою – ціннісні, вибіркові;

- *схильності* – схильність до певної діяльності, надання їй переваги порівняно з іншими видами діяльності. Поняття “інтерес” і “схильність” тісно пов'язані: схильність – реалізація інтересу в певній діяльності; форма, що охоплює інтереси, вольові зусилля, прагнення задовольнити їх у своїй діяльності; інтереси плюс спонукування до дії, діяльності;

- *пориви* – сильні, миттєві прояви будь-яких почуттів, що супроводжуються спонукуванням зробити що-небудь; емоційно сильно забарвлені, короточасні, інтенсивно виявлені;

- *прагнення* – спонукування (мотиви), добре усвідомлені, виявляються зусиллями щодо досягнення мети; довготривалі, чітко усвідомлювані за метою з виявленими вольовими зусиллями і стійким емоційним станом; бажання й готовність діяти певним чином;

- *переконання* – найвища форма спрямованості особистості, до структури якої входить світогляд і прагнення до його реалізації у своїй діяльності; найвищий рівень розвитку особистості, котрий підпорядковує собі процесуально її пізнавальні, емоційні, вольові властивості, що змістовно є її ідейністю;

- *світогляд* – формується під соціальним впливом і виявляється в системі поглядів й уявлень індивіда про світ (навколишні явища, природу, суспільство, людство, себе, своє місце й роль у світі), в його загальному ставленні до дійсності і в життєвих цілях; має величезний життєвий сенс,

впливає на норми поведінки людини, на ставлення до праці, до інших людей, на характер життєвих прагнень, на її буття, смаки, інтереси тощо;

– *цінності* – є компонентами світогляду, котрі визначаються як явища і предмети матеріального чи духовного характеру, що мають позитивну значущість, здатні задовольнити будь-які потреби людини (індивідуальні цінності), соціальних груп, класів, суспільства (соціальні цінності), слугувати їхнім інтересам і цілям;

– *ціннісні орієнтації* – один із компонентів цінностей, котрий є вибірковим ставленням людини до матеріальних і духовних цінностей, що виявляється в її поведінці, діяльності;

– *ідеали* – ієрархічно вища форма спрямованості, котра є компонентом цінностей; кінцева мета індивідуальних спрямувань; образ досконалості будь-чого, будь-кого; найвища мета, що визначає прагнення, поведінку, діяльність людини, групи, класу або всього суспільства;

– *життєва позиція* – компонент ціннісних орієнтацій, котрий виявляється через ціннісні орієнтації, що визначають найстійкіші мотиви діяльності; охоплює життєві принципи особистості – систему норм поведінки, діяльності (моральних, естетичних тощо).

Аналіз наукової літератури з проблеми структури і змісту спрямованості особистості дає підстави стверджувати, що її структурні компоненти (форми) виконують такі основні *функції*, як: прогностично-спрямувальна, прогностично-передбачувальна, орієнтаційна, ціннісно-орієнтаційна, розвивально-виховна, спонукальна, енергетична, дозувальна, регулювальна, селективна, корекційна, цілеутворювальна, сенсоутворювальна, гностична (Ю. Верхова, В. Семиченко).

Характеризуючи спрямованість особистості як психолого-педагогічну проблему в цілому, не можна обійти питання її загальних *показників*, серед яких у науковій психолого-педагогічній літературі Л. Железняк, Г. Луков, К. Платонов виокремлюють такі основні [1; 3]:

– *ідейність* особистості як високий рівень суспільної спрямованості, у якій виявляється моральний склад людини; рівень спрямованості визначає її суспільну значущість, адже він визначається суспільною значущістю цілей (Г. Луков, К. Платонов);

– *широта* спрямованості – обсяг різноманітних інтересів, потреб, мотивів і цілей, котрі людина висуває у своїй діяльності (Г. Луков, К. Платонов);

– *інтенсивність* спрямованості визначається ступенем усвідомлення людиною потреб, мотивів, цілей; інтенсивність спрямованості пов'язана з її емоційною забарвленістю (Г. Луков, К. Платонов);

– *стійкість* спрямованості – постійність світогляду й ідеалів, інтересів і потреб, схильностей і життєвих намірів за їхньої відносної гнучкості й рухомості; стійкість спрямованості особистості характеризується її тривалістю в часі (Г. Луков, К. Платонов);

– *дієвість* спрямованості особистості пов'язана з активними бажаннями й намірами, з наполегливістю особистості в досягненні поставлених

цілей; вона визначає активність реалізації цілей спрямованості в діяльності (Г. Луков, К. Платонов);

– *цілісність, монолітність* спрямованості – відсутність суперечностей, що не підлягають розв’язанню, між далекими й близькими життєвими цілями людини, мотивами, потребами у структурі спрямованості особистості (Л. Железняк);

– *суперечливість* спрямованості – суттєві суперечливі моменти, суперечності між близькими й далекими цілями, різноманітними потребами і мотивами, коли близькі цілі не відповідають далеким (Л. Железняк).

Багато уваги в психолого-педагогічній літературі приділяється питанню класифікації видів спрямованості особистості. Спроби її типологізувати здійснили такі науковці, як Б. Ананьєв, Л. Божович, Б. Братусь, Б. Додонов, О. Леонтєв, Є. Мартинова, Е. Никиреєв, К. Платонов, Н. Рейнвальд та ін. Проте досі відсутня загальноприйнята класифікація видів спрямованості. Не існує на сьогодні й універсальних критеріїв її типологізації.

Найпоширенішими є класифікації, де за основу взято ставлення особистості: ставлення людини до суспільства, ідеології, праці, інших людей, власної діяльності визначається як основне (Б. Ананьєв); основним видам ставлення відповідають три види спрямованості (особиста, суспільна, ділова), котрі визначаються особистісними, колективістськими, діловими групами мотивів (Л. Божович). Розподіл мотивів на ті, що розуміються, та реально діючі є основою виокремлення двох аспектів спрямованості: когнітивного і поведінкового (О. Леонтєв). Поняття “емоційна спрямованість особистості” пов’язане з особливими переживаннями, цінними для особистості, і характеризує прагнення до задоволення певних потреб (Б. Додонов).

Щодо питань класифікації і типологізації спрямованості особистості науковець В. Семиченко зазначає, що спрямованість, по-перше, може бути класифікована за принципом активності. Цей прийом особливо поширений у науковій школі психоаналізу, де стверджується, що кожній людині притаманні дві тенденції (два інстинкти), котрі визначають її життєву спрямованість: прагнення до життя, активності, самотворення (“лібідо”) та прагнення до смерті, пасивності, саморуйнування (“мортидо”). Вважається, що домінування тієї чи іншої тенденції й визначає відповідну спрямованість людини: конструктивну або деструктивну [4].

За типами мотиваційних комплексів можна визначити тип спрямованості особистості. При цьому будь-який мотиваційний комплекс посідає керувальне або підпорядковане місце у структурі спрямованості особистості (Н. Ткачова). Якщо в основу класифікації покласти критерій сприйняття індивідом групи, то можна говорити про індивідуалістичну, колективістську, прагматичну спрямованість. Ставлення людини до інших людей, суспільства, самої себе стає основою для гуманістичного, егоїстичного, депресивного, суїцидального типів спрямованості особистості. Ставлення людини до професійної діяльності визначає професійну спрямованість особистості (Г. Швальова).

Можна класифікувати спрямованість й за ступенем усвідомленості її структурних елементів: свідомі (бажання, мотиви, потреби, інтереси, схильності, переконання, ідеали, світогляд) й несвідомі (настанови й потяги).

Розрізняють види спрямованості й за об'єктом або змістом діяльності, котрі в окремої людини стають реальними мотивами її активності, визначають сенс її життя (професія, наука, мистецтво тощо; бажання залишити слід в історії; сім'я, діти; слава, пошана, влада тощо). Така спрямованість може розглядатися як емоційно забарвлене позитивне ставлення людини до певного виду або сфери діяльності. За цим критерієм виокремлюють ігрову, навчальну, трудову, комунікативну спрямованість, відносно самостійні види предметної спрямованості (математична, лінгвістична, літературна, біологічна тощо), професійну спрямованість (інженерну, артистичну, педагогічну тощо).

Відсутність загальноприйнятої класифікації видів спрямованості особистості, а також універсальних критеріїв її типологізації, у свою чергу, сприяла тому, що неоднаково розуміють у психолого-педагогічній науці питання співвідношення й взаємозв'язку загальної і професійної спрямованості особистості.

Висновки. Якщо загальну спрямованість особистості відносити до професійної, то професійна спрямованість має у своєму складі, модифікує, суттєво трансформує загальну спрямованість. Професійну спрямованість називають формою виявлення загальної спрямованості особистості у сфері певної діяльності і самовизначення. Проте в нашому дослідженні приєднуємося до розуміння професійної спрямованості особистості як різновиду її загальної спрямованості, адже загальна спрямованість є системним елементом вищого порядку, котра охоплює окремі її види. Розуміючи професійну спрямованість особистості як вид її загальної спрямованості, вважаємо доцільним дослідити питання її суті, змісту й структури, форм виявлення і функцій професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя.

Література

1. Железняк Л.Ф. Проблема направленности личности в советской психологии / Л.Ф. Железняк // Вопросы психологии. – 1972. – № 5. – С. 157–161.
2. Забродин Ю.М. Мотивационно-смысловые связи в структуре направленности человека / Ю.М. Забродин, Б.А. Сосновский // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 100–106.
3. Луков Г.Д. Психология / Г.Д. Луков, К.К. Платонов. – М. : Воениздат, 1964. – 344 с.
4. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль “Направленность”. (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы) / В.А. Семиченко. – К. : Миллениум, 2004. – 521 с.